

ФОНД  
ВІДРОДЖЕННЯ  
КУЛЬТУРНОГО  
СЕРЕДОВИЩА  
КИЄВА



міжнародна  
наукова конференція

# ОБРАЗ ЕПОХИ

КУЛЬТУРНЕ СЕРЕДОВИЩЕ КИЄВА  
кінця XIX - початку XX ст.

Тези доповідей

Київ  
1995

ФОНД  
ВІДРОДЖЕННЯ  
КУЛЬТУРНОГО  
СЕРЕДОВИЩА  
КИЄВА



міжнародна  
наукова конференція

# ОБРАЗ ЕПОХИ

КУЛЬТУРНЕ СЕРЕДОВИЩЕ КИЄВА  
кінця ХІХ - початку ХХ ст.

**Тези доповідей**

Київ  
1995



Фонд відродження культурного середовища Києва

Тези доповідей  
міжнародної наукової конференції

«Образ епохи.  
Культурне середовище Києва  
кінця ХІХ — початку ХХ ст.»

Київ, Будинок вчених НАН України,  
20—22 листопада 1995 р.

Редактор Олександр Лупанов

Комп'ютерний набір Ніна Курочка

До збірника увійшли доповіді учасників міжнародної наукової конференції «Образ епохи. Культурне середовище Києва кінця ХІХ — початку ХХ ст.» (20—22 листопада 1995 р.), які розкривають невідомі сторінки з життя киян столітньої давнини, вплив оточуючого середовища на формування цілої плеяди визначних архітекторів, художників, композиторів, музикантів, письменників, поетів, науковців, громадських діячів.

Для науковців, студентів ВУЗів, для киян і всіх, хто цікавиться історією столиці України.

*Видання здійснене за сприянням  
Міжнародного Фонду «Відродження»*

## КИЇВСЬКИЙ МУЗЕЙ РОСІЙСЬКОГО МИСТЕЦТВА

вул. Терещенківська, 9

тел. 224 62 18

працює з 10.00 до 17.00,

у п'ятницю з 12.00 до 17.00

вихідний — четвер



Будинок Ф. Терещенка — Київський музей російського мистецтва. Фото 1912 р.

Історія музею тісно переплітається з долею знаної родини українських промисловців, меценатів, благодійників Терещенків. Саме їх приватні колекції складають найбільш цінні частини музейних зібрань, розміщених до того ж в особняках, що належали цій фамілії.

Музей російського мистецтва здобув велику славу і популярність насамперед завдяки творам І. Рєпіна, В. Перова, І. Крамського,

М. Ге, І. Шишкіна, І. Айвазовського, В. Маковського, В. Поленова, М. Врубеля, колекції давньої ікони — тобто того, що було придбане Терещенками і зараз становить основу постійної експозиції.

В музеї представлена фотовиставка «Київ Терещенківський», яка знайомить з життям і діяльністю київських цукрозаводчиків та меценатів.

Виставка «Західноєвропейський портрет XVII—XIX ст.» репрезентує понад 40 творів, серед яких роботи Д. Веласкеса, Д. Рейнольдса, Ж.-Л. Давида, Є. Віже Лебрена, А. Ван Дейка, і дає уявлення про рівень колекції, зібраної Варварою та Богданом Ханенками.

## З М І С Т

Секція «Архітектура, інтер'єри, монументальне мистецтво».....	5
Кулешова Т. Своєрідність ландшафту і архітектури в образі Києва кінця XIX — початку XX ст.....	6
Олійник О. Архітектура київського модерну: повернення до Візантії .....	8
Кальницький М. Сполучення унікальної та масової архітектури у київській забудові 1890-х — 1910-х рр. ....	11
Друг О. Київський особняк .....	13
Сквібіцька Т. Київські прибуткові будинки: умови і основні напрямки творчості .....	15
Сердюк О. Особливості художньо-декоративного вирішення прибуткових будинків Києва доби пізнього модерну.....	18
Сидорова О. Семантика київських фасадів як езотерична модель світу .....	20
Лобановська А. Типологічні особливості пластичного оформлення архітектурних споруд Києва стилю модерн на прикладі творчості київських зодчих М.Клуга та А.Безсмертного .....	22
Шулешко І. Архітектор Валеріан Куликовський .....	24
Малаков Д. Київський архітектор В.О.Осьмак .....	27

**Олена Олійник**

канд. арх., зав. відділом НДІТІАМ

## Архітектура київського модерну: повернення до Візантії

**З**лам віків відзначився в суспільстві появою нових технологій, матеріалів, нових архітектурних стилів. Зміни відбулися не тільки в архітектурі і взагалі культурі, а у філософії та світогляді людей. Після трьохсотрічного панування на території Європи філософії та системи світосприйняття, що йшла від Риму з його сухістю, розміреністю та упорядженістю, — людство раптом повертається знову до символічної, образної, багатомірної, неоднозначної візантійської теми в творчості.

На час виникнення нового стилю — модерну — в Європі досягли апогею принципи класицизму, які в містобудівному відношенні полягали в прагненні досягти одномоментної стильової однорідності забудови. Розповсюджувались канонічні типові схеми, без врахування функції будинку, клімату і ландшафту місцевості. Головним елементом міського середовища стає простір вулиць та площ, різко відокремлюваний від подвір'їв та кварталів. Вулиця проектується як неподільне ціле з вісьовою горизонтальною композицією, водночас усе довкілля приймало риси саме цього стилю. Акцентність будинку досяга-

ється за рахунок збільшення маси та масштабу, а не зміненням форми. Навіть планування міст з його природною, складною давньоруською підосновою зазнає значних змін.

На відміну від класицизму і всіх його ретроспективних нащадків, новий стиль — модерн — відрізняється зміною містобудівних принципів. Містобудівничі та архітектори цього часу прагнули, на відміну від лінійного співвідношення мас і просторів, характерного для класицизму, досягти парадигматичного, асоціативного співвідношення, тобто гармонії не тільки в просторі, але й у часі.

Образне, символічне вирішення будинків епохи модерну було продиктоване філософією стилю. Для модерну характерна приналежність одного композиційного строю до кількох парадигм, що ускладнювало образ, переводило його в позачасове існування. Крім вирішення суто композиційних, функційних та містобудівних завдань, кожен будинок породжував цілу низку складних літературних, художніх, музичних асоціацій, викликав обумовлені почуття жаху чи захоплення, навіював спогади з середньовічних легенд або з далеких країв, що, зі свого боку, передбачало високий культурний рівень сприйняття архітектури, володіння її мовою. Ця асоціативна багатомірність була, на нашу думку, однією з ознак відродження візантизму, що передбачав багаторівневу систему навіть сприйняття твору, в залежності від ступеню розвитку глядача: на першому рівні працювали силуетні характеристики, форми фасаду, далі доповнювані рослинним орнаментом декору з розвитком цієї музичної теми в заповненні вікон, балконів, дверей, — аж до осмислення та тлумачення цієї теми в літературних першоджерелах, пошуку аналогів та перегуків на сусідніх вулицях та будинках.

Багатомірність форми кликала за собою нову систему організації міських просторів. Структура землеволодіння та периметральна забудова вулиць, завершуваних парадними площами, не отримала ніяких змін. Проте філософія епохи потребувала нової системи організації міста, що знаходило відображення в появі нових містобудівних та композиційних прийомів. По-перше, фасадне вирішення будинку як елементу вулиці вже не влаштувало архітектора. Подвір'я являло собою прекрасний матеріал для розвитку та доповнення асоціативних співвідношень головного фасаду, — починається процес взаємопроникнення міського простору. Простір вулиці розривається в'їздами, які займають чолове місце на фасаді, втягують, інтригують глядача; крізь ажурні решітки брам проглядають інші будинки

у дворі, інтимніші за декором, проте об'єднані спільною темою. Особливості ландшафту Києва надали зодчим ще одну можливість самовираження – характерною ознакою центру міста є багатоярусні, перепливаючі подвір'я, розділені підпорними стінами, але об'єднані сходами, архітектурними деталями і семантикою простору.

Взаємопроникнення простору досягає навіть інтер'єрів будинків: вперше після давньоруського середньовіччя (і в цьому теж відгук Візантії) внутрішній простір прагне злитися з зовнішнім, з'являються прозорі сходові клітки, ліхтарі верхнього світла і т.ін.. В свою чергу, простір подвір'я прагне об'єднатися з сусіднім і з вулицею, утворюючи справжні внутрішні вулиці з нанизаними невеликими площами подвір'їв. Засвоюється навіть підземний простір, знову-таки завдяки складному ландшафту: з'являються віртуозні вирішення будинків з входами з різних рівнів, з введенням підпороної стіни в склад будинку.

Разом з тим християнська візантійська традиція знаходить відображення у вирішенні акцентних будинків, де отримує розвиток композиція у вертикальному напрямку з поступовим ускладненням форм, як в культових спорудах. Особливо це помітно на підвищених ділянках, де таким чином посилювався ефект виростання споруди.

Таким чином, на межі віків в культурі і в архітектурі Києва укорінюється принципово новий стиль, цілий світогляд, що запропонував нові системи організації простору, конструктивного рішення будинків та застосування декору.



### Михайло Кальницький

член колегії Київської міської організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, журналіст

## Сполучення унікальної та масової архітектури в Київській забудові 1890-х – 1910-х рр.

**Р**озглянуто особливості формування фронтальної забудови історичних вулиць, яка визначає загальний вигляд старого міста. Поряд із унікальними будівлями, що їх позначено творчою особистістю авторів, у цій забудові існують, і до того ж складають кількісно переважну більшість пересічні, традиційно вирішені споруди.

Зроблено спробу встановити деякі закономірності у масовій архітектурі міста, як загальні, так і притаманні саме київській забудові. Зокрема:

– найбільш характерні композиційні схеми фасадів та планувальні рішення;

– стильові напрямки, що їх здебільшого застосовано у декорі; вплив громадських подій на обрання цих напрямків;

– місцеві особливості оздоблення фасадів.